

JOHNAS FRUMAS: tūkstantmečio judėjimas Tanoje, Naujuosiuose Hebriduose

Peter WORSLEY

Kaip matyti iš šio pavyzdžio, judėjimai, susiję su antrojo tūkstantmečio pabaiga, įvairiose tolimose pasaulio šalyse prasidėjo jau gana seniai ir kai kur įgaudavo tikrai keistokas formas. Tačiau visų jų branduolys – viltis, kartais tiesiog beatodairiška, jog su naujuoju tūkstantmečiu prasidės ir „naujas gyvenimas“, savotiškas „rojus žemėje“. Neretai tokios žmonių viltys tiesia rankas ne tik į ateitį laike, bet ir į kitą vietą erdvėje – pavyzdžiui, kaip kad šiuo atveju, į Ameriką. Siūloma istorija atrodo gan skaudžiai pamokanti bei aktuali ir lietuviams, turint galvoje ne tik pokario partizanus, panašiai laukusius „Amerikono Išvadotojo“, bet ir pastarojo dešimtmečio į „Vakarų“ nutįsusius ilgesingus žvilgsnius, iš kur tik nužengsiąs Lietuvon „Šventasis Kapitalas“ ir visus pamaitinsiąs.

Tūkstantmečio judėjimo požymiai buvo pastebėti dar prieš [XX] amžiaus pradžią, pasklidus gandams, esą tuoj nužengs Kristus ir vesis krikščionis į dangų, o taniečius bei pagonis praris ugnis. Tačiau pirmieji rimti liaudies neramumų ženklai pasirodė daug vėliau. 1940 metų pradžioje prasidėjo šiokie tokie bruzdėjimai, susiję, be abejo, su kopros¹ kainos kritimu. Pradėti rengti susibūrimai, į kuriuos neįleisdavo baltųjų ir moterų. Tuose susibūrimuose buvo laukiama žinios iš kažkoko Johno Frumo² (kartais vadinamo tiesiog „Džonframu“), apibūdinamo kaip „paslaptingas mažas žmogus išbalusiais plaukais, aukštu balsu, vilkintis mundurą su žibančiomis sagomis“. Jis turėjo „režisieriaus talentą... pasirodyti naktį, blyškioje laužo šviesoje, nuo kávos³ apdujusiems vyrams“. Johnas Frumas įvedė gana švelnius moralinius įstatus prieš veltėdžiavimą, skatino bendruomeninę sodininkystę bei kooperaciją ir liepė šokti bei gerti kávą. Iš pradžių jis nekalbėjo prieš baltuosius ir tik pranašavo tradicijos vėžėse.

Pranašas buvo laikomas Karaperamuno, aukščiausiam salos kalnui Tukosmeru atstovaujančio dievo, žemiškuoju įsikūnijimu. Karaperamunas tad dabar apsiereiškė kaip Johnas Frumas, kurį reikėjo slėpti nuo baltųjų ir moterų.

Johnas Frumas pranašavo kataklizmą, kurio metu Tana pasidarys plokščia, vulkaniniai kalnai nuvirs ir užvers upių vagas, paversdami jas derlinga žeme, Tana susijungs su gretimomis Eromangos bei Aneitjumo salomis į vieną naują salą. Tik tada Johnas Frumas apsiereiškė dienos šviesoje ir atneš palaimos karalystę – gyventojai atgaus jaunystę, nebebus ligų, nebereikės rūpintis sodais, vaismedžiais nei kiaulėmis. Baltieji pasitrauks, vietoj misijinių mokyklų Johnas Frumas įsteigs savo mokyklas ir pats mokės jų vadovams bei mokytojams.

Vienintelis dalykas tetrukdo šiai laimės būklei nedelsiant

prasidėti – tai baltieji, kuriuos užtat pirmiausia ir reikia išvyti. Europietišku pinigų irgi bus atsisakyta. Todėl galiausiai atgimsią senieji papročiai, uždrausti misionierių, visų pirma – kávos gėrimas, taip pat šokiai, poliginija⁴ ir t.t. Imigrantai iš kitų salų turi būti išsiųsti namo.

Tačiau programos tikslas nebuvo paprasčiausias „regresas“. Tik kai kurie iš senųjų papročių turį būti atgaivinti – tai tie, kuriuos draudė misionieriai. Ir prieš akis išskylanti ateitis – tai ne sugrįžimas į pirmąją gentinę bendruomenę su rankine žemdirbyste, bet naujas gyvenimas su „visomis europietiškomis materialinėmis gėrybėmis“, atiteksiančiomis čiabuviams. Pinigais visoms reikalingoms išlaidoms aprūpins Johnas Frumas.

Dabar tarp gyventojų prasidėjo tikra išlaidavimo orgija: europiečių parduotuvėse jie siekė atsikratyti europietiškais pinigais, kuriuos Johnas Frumas pakeis savaisiais su kokoso atspaudu. Kai kurie savo ilgai kauptas santaupas net iškratė į jūrą, tikėdami, kad „saloje nebelikus pinigų, baltieji pirkliai bus priversti pasitraukti, nes neberas savo veiklai realizavimo rinkos“. Maistui suvartoti buvo keliamos besaikės puotos. Taigi šis džiaugsmingas gausos laukimas visai nebuvo panašus į puritoniškąjį ar viduramžių Europos asketizmą. Šiose apsirijimo orgijose veikiau reikėsi turtingųjų ir neturtingųjų tarpusavio solidarumas, kadangi esama nuosavybė ateinančių nesuskaičiuojamų turtų spindesy nebeturi jokios reikšmės. Penktadienis, diena, kurią kaip tik buvo tikimasi stosiant naują tūkstantmetį, tapo šventa diena, o šeštadieniais buvo šokama ir geriama káva. Guiart'as pažymi, kad „šventėse neapsieita be šio tokio palaidumo“. Galime būti tikri, jis tereikšė socialiai pripažįstamą egzistuojančių konvencijų laužymą.

Judėjimą organizavo šaukliai, vadinti „Johno Frumo virvėmis“. Entuziastai išvis traukėsi iš krikščioniškų gyvenviečių, kurias įsteigė misijos ir kurių viršininkai buvo krikščionys, ir kūrėsi nedidelėmis šeimyninėmis bendruomenėmis „pirmąsiose pastogėse“ arba tiesiog jungėsi prie pagonių salos viduje. Šis reiškinys, nors formaliai ir priešingas pirmąsiam komunizmui Santo saloje, ženklina tą patį pamatinį socialinį faktą: pasitraukimą iš misijinių gyvenviečių ir seną bendruomeninį gyvenimo būdą.

Pirmoji Johno Frumo banga 1940 metų balandį nesukėlė didesnio nerimo, tačiau judėjimo atgimimas 1941 metų gegužę pradėjo tikrą sąmyšį. Netikėtai vietiniai paleido didžiules pinigų sumas. Pasirodė net auksiniai suverenai, nematyti nuo 1912 metų, kai jais buvo mokama vyriausybės valdžią pripažinusiems vadams, – dabar tai, matyt, turėjo reikšti atsižadėjimą. Kai kurie vietiniai atsinešdavo iki 100 svarų grynais. Buvo skerdžia-

mos kiaulės ir karvės, geriama káva, o Grin Pointo gyvenvietėse vakarų pakrantėje, pačiame judėjimo židinyje, – ir pernakt šokama. Sekmadienį, gegužės 11-ą, presbiterionų misija rado į pamaldas nieko neatėjus. Vienas įtakingiausių vadų davė nurodymą išvis nebesilankyti misijose bei jų mokyklose. Atmes-tos buvo ir dominikonų pamaldos.

Maždaug po savaitės į Grin Pointą atvyko Nicolas [britų įgaliotinis], tačiau rado jį tuščią, išskyrus keletą moterų ir vaikų. Iš Vilos jis iškvietė dvidešimties policininkų pastiprinimą ir, padedamas vieno iš vadų, suėmė Johno Frumo lyderius. Juos lydėjo grėsminga minia, šaukdama: „Tvirtybės už Johną Frumą!”

Tiriant bylą tapo aišku, jog Johnas Frumas – tai apie trisdešimt penkerių metų amžiaus vietinis vardu Manehivi. Jis buvo beraštis (nors vaidino skaitąs) ir atsisakė prisipažinti, iš kur gavo savo mundurą auksinėmis sagomis. Manehivis buvo nuteistas trejiems metams laisvės atėmimo ir penkeriems metams iš-trėmimo iš Tanos, kitiems devyniems jo bendražygiams teko po metus kalėjimo. Be to, Nicolas viešai laikė Manehivį visą dieną pririštą prie medžio kaip apsišaukėlį, o vadus privertė pasirašyti pareiškimą, kad jie atsižada Johno Frumo, kurį dar nubaudė 100 svarų bauda.

Nepaisant represijų, judėjimas augo. Kito ryškaus prasiveržimo data – 1941 metų gruodis. Naujienos apie Pearlą Harbūrą prasismelkė net pas taniečius, nors pergalę jie priskyrė vokiečiams, kurie štai turį nugalėti. Dėl kylančių antibritiškų nuotaikų Nicolas suėmė ir išsiuntė Vilon dar dvidešimt žmonių, rekomenduodamas įsteigti nuolatines policijos pajėgas.

Tuo tarpu Johno Frumo lyderiai Viloje nesnaudė. Žmonės kalbėjo, jog Manehivis nėra tikrasis Johnas Frumas, pas-tarasis tebesąs laisvėje. Misionieriai perėmė žinutes iš Vilos, skirtas vakarų pakrantės vadui bei keletui kitų vyrų, parašytas antrojo Johno Frumo – Tamos policininko Joe Nalpino. Jose ryškėjo nauja tema: Johnas Frumas arba esąs pats Amerikos karalius, arba pasiuntęs pas Amerikos karalių savo sūnų, arba jo sūnus grįžtas iš Amerikos, o gal jo sūnūs buvę Amerikoje pas Johną Frumą. Tukosmeru kalną netrukus „klote nuklos nesuskaičiuojami Johno Frumo lėktuvai”. Iš kalėjimo, kuriame sėdėjo nuteistas devyniems mėnesiams, judėjimui iš tikrųjų vadovavo Nalpinas.

Sausyje pasirodė australų patruliniai orlaiviai, ko gero, ir buvo dingstis gandai, esą piešingoje Grin Pointui salos pusėje lėktuvu nusileidę trys Johno Frumo sūnūs – Izaokas, Jokūbas ir Lastuanas (*Last-One*, t.y. „Paskutinysis“?). Dieną ir naktį vyko pasibuvimai, nes buvo tikima Johno Frumo atėjimą esant jau visai čia pat. Pasirodę pirmieji gausūs amerikiečių lėktuvai tik šliūkstelėjo žibalo į liepsną...

Amerikiečiams pajudėjus prieš japonų grėsmę, žinia apie jų pasirodymą skriste apskriejo salas. Buvo suimtas žmogus, pasakojęs, jog Tukosmeru kalnas esąs „pilnas kareivių” – viena dieną jis atsiversiąs, ir kareiviai stosią kovon už Johną Frumą. Tačiau labiausiai pribloškianti žinia buvo ta, kad daugelis kareivių JAV daliniuose buvo *juodaodžiai!* Pranašauta, jog nesuskaičiuojama daugybė juodųjų amerikiečių ateisą paimti vietinių savo valdžion. Jų doleriai būsią naujieji pinigai, jie paleisią kalinius ir mokesią atlyginimus.

Taigi amerikiečiai, pradėję samdyti vietinius darbininkus, susilaukė stublinančio atsako. Judėjimas Tanoje visiškai atgi-

mė, kiaurą dieną buvo geriama káva ir šokama, ypač rytų pakrantėje, o misijos boikotuojamos. Prasidėjo nauji suėmimai, o kaliniai buvo siunčiami Vilon, kur daugeliui leista dirbti JAV oro pajėgoms...

Spalį sugrįžo Nicolas. Jo pasirodymas sukėlė naują Johno Frumo demonstraciją, kurią išvaikė policija. Vietiniai ginklais bei lazdomis pasipriešino suėmimams, todėl buvo iškvietos papildomos pajėgos. Salos šiaurėje atsirado naujas lyderis Nelo-aigas (Nelawihangas) ir pasiskelbė esąs Johnas Frumas, Amerikos ir Tanos karalius. Jis suorganizavo ginkluotą būrį ir ėmėsi mobilizuoti darbo jėgą aerodromui statyti, kurį amerikiečiai jam liepė įrengti „Amerikono Išvaudootojo” lėktuvams, gabensiantiems gėrybes nuo Johno Frumo tėvo. Kas atsisakys dirbti, tuos lėktuvai subombarduosią. Keletas vietinių, pasipriešinusį priverstiniam darbams, buvo sužeisti. Krašto valdytojas, apsimesdamas šaukiąsis laivą evakuacijai iš salos, per radiją iškvietė pagalbą, o apsilankiusį valdyboje Neloaiğą suėmė.

Neloaiğo suėmimas savo ruožtu išprovokavo reikalavimus jį paleisti. Atkalkūs Johno Frumo šalininkai karštiligiškai tęsė pakilimo tako statybą, o būrys Neloaiğo sekėjų netgi pamėgino jį išlaisvinti iš kalėjimo. Prie Johno Frumo pakilimo tako nedelsiant buvo permestas policijos pastiprinimas su dviem JAV karininkais. Ten jie rado apie 200 darbininkų, kuriuos supo ginkluoti vyrai. Kai buvo nuginkluotas paskutinysis, amerikietis karininkas kreipėsi į vietinius, mėgindamas atkalbėti juos nuo šitos kvailystės. Prakalbą sutvirtino automato serija, paleista į Johno Frumo plakata, prikabinatą prie gretimo medžio. Daugelis, apimti panikos, pasileido bėgti, policija tuo tarpu sudegino Johno Frumo trobelę ir paėmė keturiasdešimt šešis belaisvius. Neloaiğas gavo dvejus metus, dešimt kitų – po metus, o likusieji – po tris mėnesius. Po kurio laiko Neloaiğas pabėgo iš kalėjimo ir tris metus slapstėsi brūzgynuose, kol pats pasidavė. 1948 metais jis buvo uždarytas į beprotnamį. Jo žmona buvo sulaikyta Viloje, bet Šiaurinės Tanos gyventojai vis dar reiškė jai savo pagarbą.

Nors beraštis, Neloaiğas apsimetinėjo skaitąs ir steigė savo mokyklas. Misionieriui Lenakeliui 1943 metais mėginant atgai-vinti klases, iš visų 2500 gyventojų jas telankė penkiolika mokslėivių. Tebklestėjo šokiai bei kávos gėrimas, o gyvenvietės buvo virtusios ištisu sąvartynu. Džonfrumizmas tebegyvavo. Jo gretos pasipildydavo iš pagonių. Pagonių vadai jau seniai mėgino sukiršinti misijas su vyriausybe, o tarp jų – ir Neloaiğo tėvas.

Ištrauka iš: Worsley P. The Trumpet Shall Sound: A Study of 'Cargo' Cults in Melanesia. – London: MacGibbon & Kee, 1957. – P. 153–159.

Versta iš: Eliade M. From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions. – New York, etc.: Harper & Row, 1977. – P. 413–417.

*Iš anglų kalbos išvertė ir pastabas pridūrė
Dainius RAZAUSKAS*

NUORODOS:

1. Kokoso riešutų branduoliai.
2. Lietuviškai „Džonas Frėmas”.
3. Vietinis svaiginamasis gėrimas.
4. Daugiamoterystė.